

تقابل‌های دوگانه در ساختار اندیشه‌ی حافظ

نویسنده
محمد فلاحی نسب

www.ketab.ir

انتشارات سیفا

خرم‌آباد

۱۳۹۴

سرشناسه : فلاحی نسب، محمد، ۱۳۵۱
 عنوان و نام پدیدآور : تقابل‌های دوگانه در ساختار اندیشه‌ی حافظ
 نویسنده: محمد فلاحی نسب
 مشخصات نشر : خرم‌آباد: انتشارات سیفا، ۱۳۹۴
 مشخصات ظاهری : ۱۵۵ ص.
 شابک : ISBN: 978 - 600 - 6394 - 33 - 6
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیفا
 یادداشت : چاپ دوم
 یادداشت : چاپ قبلی، محمد فلاحی نسب، ۱۳۹۲
 یادداشت : کتاب‌نامه [۱۵۱]
 موضوع : حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ق - نقد و تفسیر
 شعر فارسی - قرن ۸ق. - تاریخ و نقد
 تضاد در ادبیات
 موضوع :
 رده‌بندی :
 رده‌بندی دیوید : ۸ قا ۱ / ۳۲
 شماره کتابخانه‌ای : ۴۰۷۰۷۷۶

انتشارات سیفا

تقابل‌های دوگانه در ساختار اندیشه‌ی حافظ

نویسنده: محمد فلاحی نسب

ناشر: انتشارات سیفا، ۹۱۶۶۶۱۶۴۱۸

شماره: ۱۰۰۰ - نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵

آمور رایانه‌ای: سهیمه اسدزاده

طرح جلد: پروین مراحمی

چاپ: طاهر

شابک: ۶ - ۳۳ - ۶۳۹۴ - ۶۰۰ - ۹۷۸

بها: ۱۰۰۰۰ تومان

فهرست

صفحه	عنوان
۷	مقدمه
۱۱	درآمد
۱۹	زمان تاریخی و زمان برزخی در شعر حافظ ♦
۲۵	تقابل جغرافیایی شعر حافظ
۲۷	تقابل کفر و ایمان در ساختار درونی شعر حافظ
۳۲	تقابل انسان و فرشته
۳۵	تقابل و تضاد حافظ و انسان نماهای زمان خود
۳۷	خدا و انسان در شعر حافظ
۳۹	تقابل مفاهیم با زبان در شعر حافظ
۴۱	تقابل جد و طنز
۴۶	تقابل بین واقعیت و حقیقت

۴۸	تقابل رند و زاهد
۶۳	تقابل رند با شیخ
۶۷	تقابل صوفی با رند
۷۵	تقابل پیر با شیخ و قاضی
۸۳	تقابل مردان مست و محتسب
۸۹	تقابل های مکانی در شعر حافظ
۹۰	تقابل خرابان با سادات
۹۴	تقابل دیر معارف با صوفی
۹۷	تقابل مسجد و مدرسه با مکه و میخانه
۱۰۳	تقابل ساقی با رهبران دینی زمان حافظ
۱۰۷	تقابل فقر و غنا
۱۱۴	تقابل نور و ظلمت
۱۱۷	تقابل جبر و اختیار
۱۲۶	تقابل عقل و عشق
۱۳۸	تقابل آه با آیین
۱۳۹	تقابل خضر با موسی
۱۴۱	تقابل وصل با هجر
۱۴۴	تقابل پیمان و پیمان
۱۴۵	تقابل غم با شادی
۱۴۶	تقابل هجاها و فونیمها
۱۵۳	کتابنامه

مقدمه

آنچه پیش‌رو دارید نقد و کنکاو منطق دوگانه‌ی حافظ در برخورد با هستی و ذهن و زمانه‌ی خود اوست. شاید در روزگار دیگر شاعران این گونه نگریستن، دور از اصالت باشد. در این اثر تلاش می‌شود بر مبنای تقابل‌های دوگانه، ساختار اندیشه و شعر حافظ مورد بررسی قرار گیرد. فلم زنان حوزه شعر حافظ، از محدوده‌ی جغرافیای کشورمان فراتر رفته‌اند و شعر حافظ مرزبندی زمان و مکان را بر هم زده و طرح نوی او سقف و حصار زمان و مکان را در نور دیده است.

لذا، چنین اثر پویا و جاننداری را نمی‌توان با همان سیاست سنتی تأویل متن، به جهانیان معرفی کرد، زیرا آنچه ذهن و زبان انسان معاصر می‌طلبد، افق‌های تازه و نگرش‌های متفاوت از زاویه‌های مدرن ادبیات است.

در شرایطی که جهان، پست‌مدرن را هم تجربه کرده است و می‌رود تا به افق‌های فراتر چشم بدوزد؛ دریوزگی از سنت نقد و تحلیل ادبی به روش‌های سنتی؛ گرد و غبار آرکائیک را بر چهره‌ی دل‌ربای ادبیات ما می‌نشانند و ملال

خاطر اهل ادب را در پیش خواهد داشت لذا این پژوهش به اندازه‌ی وسع خود، بر آن است تا از زاویه دید امروزی‌تری، شعر حافظ را تجربه کند و با نگاهی متمایز آن را رصد کند.

از آنجا که حافظ ذهنیتی متناقض دارد و انسان را در برزخی از واژه‌های متقابل رها می‌کند فراگرفتن این واژه‌های متقابل، می‌تواند ما را به درک عمیق‌تری از نوع نگرش حافظ به جهان رهنمون کند.

اما تقابل و عطف و رکنانه، در تمام پدیده‌های جهان جاری است و با نگرش به هر زاویه‌ی خلقت در می‌یابیم که پدیده‌ها به کمک نامطابق‌هایی که در تقابل با آن‌ها قرار می‌گیرد، شناخته می‌شوند (تعرف الاشیاء به اضدادها). این تقابل در ذات زبان نهفته است و برای وارد شدن به ژرفای اندیشه‌ی یک شاعر یا نویسنده، ناگزیر به شناخت این نامطابق‌ها هستیم. ابتدا با بررسی این واژه‌ها با هم؛ ساختار کلی یک اثر و استراتژی فکری نویسنده را رقم می‌زند.

اصطلاح تقابل‌های دوگانه هم در ساختارگرایی و هم در پسا ساختارگرایی، جایگاه ویژه‌ای دارد؛ در این اثر ملاک پژوهش ساختارگرایی مطلق یا ساخت‌شکنی نیست بلکه از این دو مکتب بر روی اصطلاح تقابل‌های دوگانه متمرکز می‌شویم؛ چرا که دامنه‌ی وسیع ساخت‌گرایی تا مرز تجزیه و تحلیل واج‌ها پیش می‌رود، اجزای اثر استخراج می‌شوند و منتقد باید بین همه‌ی اجزای زبان، رابطه‌ی علت و معلولی برقرار کند که خواهی نخواهی تا مرز فنولوژی

پیش می‌رود چرا که در این مکتب هر جزء اثر، در ارتباط با اجزای دیگر معنا پیدا می‌کند.

مکتب ساختارگرایی، عملی‌ترین روش برای پژوهش‌های ادبی است؛ بهترین زیر مجموعه‌ی فکری این مکتب و اساس همه‌ی نگرش‌های آن اصطلاح تقابل‌های دوگانه است از دیدگاه ساختاری شعر حافظ با دیگران تفاوت دارد و این تفاوت، پیچیدگی از پیچیدگی اندیشه حافظ ریشه می‌گیرد. آنچه در ذهن حافظ اتفاق می‌افتد، حاد‌های پیچیده است که برای فهم پیچیدگی‌های آن، باید لایه‌های تودرتوی ساختار شکل‌دانی آن را ورق زد، و حلقه‌های گمشده‌ی معنایی آن را پیدا کرد. برزخی که حاصل شیطنت شوخ حافظ است، آگاهانه خلق می‌شود و حافظ ابهام‌افزایی را از ابزار حاد انگی شعر می‌داند، از این‌رو مخاطب حافظ، به اندازه‌ی شناخت حافظ از شعرش بهره می‌گیرد.

حافظم در محفلی، دردی کشم در مجلس

بنگر این شوخی که چون با خلق صنعت می‌کند

حافظ تلاش می‌کند که طرحی نو در اندازد و در این راستا، از شره‌ی معمول شاعران پیشین فاصله می‌گیرد و ضمن برداشت ره‌توشه‌هایی از مشرب فکری و هنری آن‌ها، در مسیر خلاف آمد عادت، ادامه مسیر را، به سمت جاودانگی پشت سر می‌گذارد. این ویژگی شعر حافظ زمینه‌ای زیبا خلق می‌کند که از دریچه‌ی تقابل‌های دوگانه، اتوپیای ذهن او را به تماشا بنشینیم؛ ضمن اینکه هرگز مدعی

نمی‌شویم آنچه که در ادامه می‌آید نظریه‌ی نهایی شعر حافظ است. اصولاً ویژگی شعر رندانه این است که قابل تأویل به چندین ساخت متفاوت باشد درحالی‌که همه‌ی آن نگرش‌ها، درست به نظر بیایند و بتوانند از گارد حق به جانب خود دفاع کنند. به نظر نگارنده رمز موفقیت حافظ در تصرف دل‌ها و حکومت بر جان‌های عاشق از همین ناکجایی در حوزه معنا و سرگردانی شعر در میان عشق و عرفان است. سرانجام آنچه پیش‌روست، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد نگارنده است که با راهنمایی استاد بزرگ، انسان شاعر، دکتر محمدرضا روزبه، و با مشورت استاد بزرگ، انسان عارف دکتر مسعود سپه‌وندی به نگارش درآمد. تا چه قبول افتد که در نظر آید.

محمد فلاحی نسب

۱۳۹۲/۴/۲۷